

Szócsné Gazda Enikő

EGY NŐIPARISKOLA ÉS HATÁSA A KÉZIMUNKA-KULTÚRA ÁTALAKULÁSÁRA. ESETTANULMÁNY¹

Bevezetés: a Székely Háziipar-Egylet és a sepsiszentgyörgyi Nőiipariskola

A kiegyezés után a székelyföldi politikai elit gyakran próbálkozott fejlesztési stratégiák kidolgozásával, és az így összeállított akciósomagjai számára minisztériumi pénzforrások beszerzésével. Egyre egyértelműbbé vált az, hogy a fejlődés vektorjai a hegyes Székelyföldön nem alapozhatnak a mezőgazdaságra, de működő gyárak híján az ipar sem képes – csak legfeljebb hosszú távon – a stabil jövedelemforrás biztosítására. Átgondolt stratégiára volt tehát szükség, amely lépésenként próbál ipart és megélhetést biztosítani a székelyföldi, nem túl jó anyagi viszonyok között élő emberek számára.

Fejlesztési stratégiát sohasem lehet csupán felülről ráerőltetni egy-egy övezetre, sikeres akciókról akkor beszélhetünk, amennyiben hatásos együttműködés, jó kommunikáció alakul ki makro- és mikropolitika között. A 19. század végén Háromszéken viszonylag sikeres párbeszéd és együttműködés bontakozott ki, amely elindította a vidék lassú felzárkózását, és elkezdődött a helyi iparosodás különböző formáinak a kibontakozása. A stratégia a svájci és német protoindusztriális modell nyomvonalán haladt: úgy próbált ipart építeni, hogy az oktatásra, illetve a háziipari keretek közt űzött munka fejlesztésére koncentrált. Az volt a cél ugyanis, hogy olyan munkákat tanítsanak be a környékbelieknek, amelyeket egy ideig otthonaikban is művelhetnek, megrendelésekkel láthatják el az embereket, majd míg ezek hozzászoknak a határidőre elkészített, pontos munkákhoz, addig elméletileg megépülhetnek a nagyobb gyárak vagy iparcsarnokok.

Ennek a munkaszervezési formának megvoltak korábban is az előzményei. Az 1876-os budapes-

ti statisztikai kongresszus a háziiparnak különböző formáit különítette el: a *gyáriparyszerű háziipar* alatt a megrendelésre készített árucikkek termelését értették, amely esetében egy vállalat nyersanyaggal látja el az otthon dolgozó iparosokat, és begyűjti a termékeiket. *Nemzeti háziipar* terminussal azt az ipari termelést nevezték meg, amelyet a mezőgazdasági munkák szünetében, mellékfoglalkozásként űzött a vidéki népesség.² A Székelyföldön megvalósítani kívánt modell mindkét irányvonal kiépítését fontosnak tekintette. Első lépésként azon intézményi keret megszervezése vált fontossá, amely a háziipar különböző ágazatait mederbe terelte volna, ellenőrizhetővé és finanszírozhatóvá tehetné volna.

A Székely Háziipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület egyike volt a korán elinduló helyi egyleteknek. Mindössze egy esztendővel a Borszék Soma³ és Benedek Elek neve által fémjelzett Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület megalakulása után, 1876 májusában indult el Sepsiszentgyörgy székhellyel. A kezdeményezés nagyon korainak számított, hiszen az ismertebb, a híres kalotaszegi hímzőkultúrát és fafaragást is felkaroló, egész Erdélyt átfogó Háziipari és Iparfejlesztő Egylet is néhány esztendővel későbbben, csupán 1878-ban alakult.⁴ Egy 1883-ból származó visszatekintés szerint a háromszéki egyesület alakítását Szentiványi Gyula⁵ háromszéki főispán kezdeményezte, és Jagócsi Péterffy József⁶ miniszteri biztossal való egyeztetés után a háziipar és ipari szakoktatás fellendítését tűzték ki olyan célként, amely meggyőződésük szerint a székely nép nyomorán segíteni tud.⁷

Az egyesület vezetőségében már kezdetektől fogva több jeles háromszéki személyiség vett részt. Az elnöki tisztséget az alakuláskor maga a főispán, Szentiványi Gyula viselte, az alelnök 1876-ban

¹ A tanulmány elkészülését a Forerunner Federation által biztosított Székely Előfutár Ösztöndíj tette lehetővé. A támogatást ezúton is köszönöm.

² CSÁK E. Viktor 1931, 29.

³ Borszék Soma (1827–1913) 1848-as forradalmár, 1867-től a Kereskedelemügyi Minisztérium iparügyi referense, majd osztálytanácsosa. Közbenjárására alakult meg a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara.

⁴ SEBESTYÉN Kálmán 1998, 100.

⁵ Sepsiszentiványi Szentiványi Gyula (1841–1905). Az 1876-ban alakult Háromszékvármegye főispánja, 1877-től Brassó vármegye főispánja lesz. Lásd *Keresztény Magvető*, 1905/3, 166.

⁶ Jagócsi Péterffy József (1828–1888) miniszteri biztos, erdélyi iparfelügyelő.

⁷ A Székely Házi Ipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület választmányi üléseinek jegyzőkönyvei (továbbiakban SzHIO-FE VJk), Székely Nemzeti Múzeum Tudományos Könyvtára, 59/1924-es leltárszám, 153 verso–154.

Thury Gergely⁸ volt, az egyesület jegyzője Tarczali Endre,⁹ pénztárnoka Könczey József lett. A különböző bizottságokban Forró Ferenc,¹⁰ Császár Bálint,¹¹ Nagy Sándor,¹² Bogdán András,¹³ Kovács Gábor, Révay Lajos,¹⁴ Nagy Gábor,¹⁵ Demeter Sámuel,¹⁶ Szóts József,¹⁷ Henter Béla,¹⁸ Csiszár Mihály,¹⁹ Csia György²⁰ nevét láthatjuk. A minisztériummal való szoros kapcsolat biztosítása érdekében a Háziipari Egyesület ülésein a kezdetektől fogva jelen volt Jagócsi Péterffy József miniszteri biztos is, ez az együttműködés lehetővé tette azt, hogy a pénzforrásokról való tárgyalások a lehető legrövidebb idő alatt a minisztérium tudomására jussanak.

Az egyesület első lépésben már 1876-ban Kézdivásárhelyen egy műfaragó tanműhelyt,²¹ Sepsiszentgyörgyön pedig egy lenkiképzítő intézetet alapított, ám ezek az intézmények nem váltották be a hozzájuk fűzött reményt, így hamarosan bezárásra ítélték.

1877-ben az egyesület vezetésében változás állott be. Szentiványi Gyula Brassóba távozásával Pótsa József²² újonnan megválasztott főispán lett az elnök, aki belátta a korábbi két kezdeményezés kudarcát, és más fejlesztési irányvonalakat szabott az Egyesület számára. Az új stratégia körvonalazásában kiemelkedő szerepe volt Binder Lajos²³ gépészmérnöknek.

Bindernek kitűnő érzéke volt ahhoz, hogy felismerje az iparfejlesztés mainstream-vonulatát. Németországban tanult, tehát fejlettebb európai módszereket tanulmányozott. A helyi ipart is viszonylag jól ismerte, mivel éppen 1877-ben „a népipar tanul-

mányozása végett” egy nagyobb utazást tett a falvakban.²⁴ Pótsa József szintén korának fontos ipartámogató, fejlesztő főispánja volt, aki korán felismerte, hogy Binder agilis temperamentuma és szakképzettsége folytán fontos stratégiai lépések elindítója lehet, ezért próbaként megbízta az ekkor még alig ismert szakembert egy szövészeti tanműhely felállításával, amelyet 1878-ban 22 diákkal Binder sikeresen be is indított.

Pótsa számára korán egyértelművé vált, hogy a Binderbe vetett bizalom nem volt fölösleges. Az egyesület 1879. november 26-án tartott közgyűlésében Pótsa József a gépészmérnök kezdeményezésére egy újabb intézmény, a *Női ipariskola* felállítását terjesztette a közgyűlés elé, a terv támogatását a sepsiszentgyörgyi Jótékony Nőegylet is kilátásba helyezte. A kedvező stratégiai irányt többen felkarolták, így 1880 március 1-én meg is nyílt az oktatási intézmény is.²⁵

A sepsiszentgyörgyi nőipariskola beindítása fontos lépése volt a szerződésre lépő Háziipari Egyesületnek és Jótékony Nőegyletnek, és nagy lendületet adott a székelyföldi viszonylatban eléggé hátramaradt kézimunkaoktatásnak.

Nyugat-Európában ugyan már a 16. századtól elterjedtek a kötő-iskolák, és a 18. századtól egyre gyakoribbá váltak az ipariskolák is, Magyarországon ennek ellenére csak Mária Terézia kezdte szorgalmazni a női kézimunka tantárggyá tételét. Az 1777-es Ratio Educationis egyes helyeken kötelezővé tette

⁸ Tamásfalvi Thury Gergely (1826–1888), 1848–49-i honvéd százados, később főispán, országgyűlési képviselő. SZNM gyászjelentő gyűjteménye.

⁹ Tarczali Endre 1876-ban a sepsiszentgyörgyi Kaszinó alelnöke volt. TÓTH Szabolcs Barnabás 2010, 465.

¹⁰ Forró Ferenc (1809 körül – 1889), az 1870-es évektől Háromszék vármegye alispánja. DEMETER Lajos 2013, 185.

¹¹ Császár Bálint (1826–1892) 1848-as honvéd főhadnagy, 1866–75 között országgyűlési képviselő, 1878–91 közt Sepsiszentgyörgy polgármestere. A Háromszéki Takarékpénztár, a Rikánbelői Honvédegylet alapító tagja. DEMETER Lajos 2013, 108–109.

¹² Pontosan nem állapítható meg, hogy melyik Nagy Sándorról van szó: a gidófalvi, majd hídvégi papról-e (1824–1900), vagy az ő fiáról, Nagy Sándor háromszéki főorvosról, városi képviselőről.

¹³ Bogdán András (1812–1888) a Háromszéki Takarékpénztár vezérigazgatója, Háromszék vármegyei és Sepsiszentgyörgy városi bizottsági tag, a Kaszinó pénztárosa. DEMETER Lajos 2013, 93.

¹⁴ Révay Lajos (1837–1889) református lelkész Sepsiszentgyörgyön, a Kaszinó alelnöke, a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület alapító tagja, 1882-től a Székely Nemzeti Múzeum igazgatóválasztmányának elnöke, több újság munkatársa. Lásd TÓTH Szabolcs Barnabás 2015, 105–106.

¹⁵ Nagy Gábor 1878 és 1881 között Kézdivásárhely országgyűlési

képviselője volt. PÁL Judit 2015, 79.

¹⁶ Demeter Sámuel (1826 körül – 1885) zágoni pap, az Orbai Református Egyházmegye főjegyzője. Fontos szerepe volt a sepsiszentgyörgyi gimnázium létrehozásában. Életről lásd TÓTH Levente 2015, 39.

¹⁷ Szóts József (1825–1894), Kézdivásárhely polgármestere volt. Életrajzi adatait köszönöm Dimény Attila kézdivásárhelyi múzeumvezetőnek.

¹⁸ Henter Béla (1841–1897) a Miklósvári járás főszolgabírója, Háromszék vármegye törvényhatósági bizottságának tagja. TÓTH Szabolcs Barnabás 2015, 98.

¹⁹ Csiszár Mihály személye pontosan nem azonosítható. Kézdivásárhelyen ilyen nevű vaskereskedő élt ebben a periódusban.

²⁰ Csia György (1832–1907) alkirálybíró, megyei törvényhatósági tag, a kovásznai olvasóegylet elnöke, az Orbai széki EMKE társelnöke. Lásd TÓTH Szabolcs Barnabás 2015, 92.

²¹ A kézdivásárhelyi műfaragó tanműhely 1879-ig állott fenn. Lásd SzHIOFE VJk, 25. verso.

²² Pótsa József (1836–1903) 1877 és 1903 között Háromszék vármegye főispánja, neves közéleti személyiség.

²³ Binder Lajos (1849–1899) gépészmérnök, 1879-től erdélyrészi iparfelügyelő, kulcsszerepe volt mind a Háziipari Egyesület működésében, mind az Első Székely Szövőgyár műszaki felszerelésében.

²⁴ SzHIOFE VJk, 14.

²⁵ SzHIOFE VJk, 154–158.

a kézimunka oktatását, hosszú távon mégsem emelte magasabb szintre a női munkák színvonalát.²⁶ A kézimunkaoktatást 1848-tól nem tartották kötelezőnek, s bár Trefort miniszter úgy érezte, hogy szükséges lenne ezt általánosan bevezetni, mégis a későbbiekben is inkább az elemi iskolákra terjesztették ki csupán. Ezzel magyarázható, hogy az 1868-as tanügyi törvény is csupán a tanítónőképzőkben tette kötelezővé, mivel a kisgyermek nevelése számára kellett kidolgozni ennek az oktatástípusnak a módszertanát.²⁷ Az elemisták tanítása ugyan az alapismeretek elsajátítására elégséges volt, ám a falvakban és városokban élő gyakorlat visszaszorulásával egyre kevésbé tudott élő praxist, fejlett művészetet teremteni. Éppen ezért a kézimunkaoktatás fejlesztésének célkitűzése a 19. század közepétől a neveléstudományi reformmozgalmak egyik legjelentősebb ágazata lett.

Az 1870-es évekre egyre egyértelműbbé vált, hogy a helyi hímző- és szövőstílusok visszafejlődését és fokozatos eltűnését csak összehangolt akciókkal lehet meggátolni. Leginkább a nőegyletek szorgalmazták az ország fontosabb népi hímzőstílusainak újratanítását, és ipartanodák létesítése által próbálták kísérletet tenni a „női munkák” fejlesztésére. A század végén kialakult terminus technicus *nőiipar* néven nevezte meg a női kézimunkák tömegtermelésének háziiparát. Úgy gondolták, hogy ennek az iparágak fejlesztése itthon tarthatja a nyugati luxuscikkekre kiadott pénz jelentős részét. Éppen ezért a hagyományos kézimunkák termelése mellett a divatcikkek előállítását is magába foglalta a nőiipar fogalma.

1882-ben az egész nagy Magyarország területén még csupán 22 nőiipariskola állt fenn, és ebből Erdélyt csupán a kolozsvári és a sepsiszentgyörgyi intézet fődte le.²⁸ Habár az 1873-ban alakult kézdivásárhelyi Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet is hasonló

profíllal működött, ez az árvalányok képzésére összpontosított,²⁹ így Háromszék nőiiparának mindenképpen a sepsiszentgyörgyi intézet volt a legfontosabb pillére. 1881-ben a Háziipari Egyesületnek volt egy kovásznai nőiipariskola alapítására tett kísérlete is, ám ennek hosszabb működésére nézve sincsenek adataink.³⁰ Mivel a nőiipari képzés hiánypótló volt, így az alapítás pillanatában még nem sejtette a Háziipari Egyesület, hogy az 1916-ig töretlenül működő sepsiszentgyörgyi intézet olyan tömegképzést fog biztosítani, amely csaknem ezer lány fejlett kézimunka-tudásához fog hozzájárulni.

Első pillantásra határozottan úgy tűnhet, hogy a kézművesség fejlesztése a nyugati fejlett gyáriparhoz viszonyítva egy merőben anakronisztikus, idejét múlt vállalkozás volt. Mégsem volt ez így. A svájci vagy éppen francia példák azt jelezték, hogy a kézimunkakultúra felkarolása tágabb dimenziót nyitott a falvak női lakossága számára. A foglalkoztatott nőket ráébresztette arra, hogy mindig érdemes tanulni, megéri a képességeiket fejleszteni. Ugyanakkor arra nevelte, hogy igényesek legyenek, saját maguk formálják a környezetüket, töltsék ki az üres pillanataikat is munkával. Végül arra buzdította őket, hogy nagyobb anyagi befektetés nélkül is lehet valamit kezdeni a saját tehetségükkel. Tehát identitást adott egy identitásválsággal küzdő korban. Svájc iparosodása például ugyanezen a nyomvonalon haladt: a Saint-Gallen környéki falvak lakossága csipkéivel és fehérhímzéseivel fél Európa kézimunka-igényét ellátta, tehát óriási közgazdasági erő rejtett az ottani háziiparosok otthon végzett munkájában. Másrészt a kezdeményezés összefüggött a Baross Gábor,³¹ majd Darányi Ignác³² gazdaságfejlesztő politikájával: elsősorban a vidék mezőgazdaságra alapozó lakossága számára teremtett alternatív kereseti stratégiát.

²⁶ CSISZÉR Dóra 2001, 153.

²⁷ Cs. SCHWALM Edit 1997, 454.

²⁸ A háziipari és iparoktatási bizottság 1882-es jelentése szerint 12 nőiipariskola működött kormánytámogatással, éspedig: a kolozsvári, az iglói, a sepsiszentgyörgyi, a beregszászi, a sátoraljaújhegyi, a miskolci, a budaújlaki, az Országos Nőiipariskola budapesti nőiipariskolája, a pozsonyi ipartanítónő-képezde, a szakolcai és a nagyszombati nőiipariskola. Ezekon felül tíz intézet önerőből tartotta fenn magát, éspedig: a nagyváradi nőiipariskola, a beszercebányai püspöki nőiipartanoda, a budapesti felső iparrajziskola női osztálya, a pécsi bányatelepi nőiipartanoda, a körmöcbányai nőiipariskola, a zalaegerszegi izraelita nőiipariskola, valamint a baani, bicskei, érsekújvári és zsolnai nőiipariskola. Alakulófélben lévő iskolaként nevezik meg ugyanekkor a pécsi, csurgói, debreceni és békéscsabai intézeteket. *Nemere*, 12. évf. 94. Szám, 1882. november 23.

²⁹ Az Erzsébet Árvaleánynevelő Intézet egyik kézimunka-tanítónője, Bardocz Vilma szintén a sepsiszentgyörgyi nőiipariskolában szerezte meg képesítését. A gépek kezeléséhez is értő másik munkatartó, Abod Júlia szintén a sepsiszentgyörgyi nőiipariskolában

is oktatott. Lásd ERZSÉBET Évkönyv 1887, 17, 18.

³⁰ „Ólvastatik a vallás és közoktatási miniszter úr ő Nagyméltóságának 7317/881 számú leirata, melyben értesíti a főispán úr ő Méltóságát, hogy a kovásznai női ipar tanműhelyhez évi 300 frnyi fizetés élvezete mellett Rohács Juliát nevezte ki, kapcsolatos főispán úr ő Méltósága jelenti, hogy az orbai járási szőlőgabiró urat felhívta, hogy az illető községektől az évi 300 frnyi fizetést vegye bé, és az illető iskolaszéknek szolgáltassa át, - a tanító nő megérkezésével a beiktatásról személyesen fog intézkedni.” SzHIIOFE VJk, 57. 1881. ápr. 2-i gyűlés.

³¹ Baross Gábor (1886–1892) miniszter, a magyar kereskedelem és vasútépítés egyik legfontosabb fejlesztője. FRISNYÁK Zsuzsa 1992.

³² Darányi Ignác (1849–1927) jogász, 1895-től földmívelésügyi miniszter. Igen fontos kezdeményezése volt az, hogy a nyersanyagok feldolgozása lehetőleg itthon történjen meg. Ennek érdekében erőteljesen támogatta a *mezőgazdasági háziipart*, vagyis a seprű-, kefe- és kosárhímzést, a len- és kenderszővést. TAKÁCS Imre dr 1987, 381–385.

Ez pedig igen szükséges volt, mivel a törpebirtokok és a rossz mezőgazdasági évek fokozott nyomorba sodortak több százezer embert Erdély területén is. Harmadrészt az értéktelen gyáripari tömegtermeléssel szembehelyezkedő kézművesség eszméje a William Morris³³ és a preraffaelita mozgalom szecessziós kultúraátértékelése felé mutatott, amely hosszú távon megreformálta a gyáripart is.

A sepsiszentgyörgyi tanműhelyek két különböző nevelési modellt követtek. Míg a szövészeti tanműhely osztrák és német képzési példák szerint részben duális rendszerben működött,³⁴ addig a nőipariskola a francia minták szerint a teljes képzést az iskola keretei közt próbálta biztosítani.

A kutatás forrásai és a feldolgozás keretei

A kézművességen alapuló ipari elképzelések egyik legérdekesebb próbálkozása a nőipariskola-rendszer megteremtése volt. Ezeknek az intézményeknek a néprajzi, kézművesség-történeti áttekintése mégis szegényes. A kézimunkaoktatás kapcsán ugyan sokat emlegetik, s bár egyes hímezésművészetek elterjesztésében értelmezték ezeknek a szerepét,³⁵ mégis úgy érzem, fontos feladata a kutatásnak, hogy esettanulmányok révén próbálja áttekinteni, hogy egy-egy konkrét iskola hogyan hatott a környezetére. Tanulmányomban erre szeretnék kísérletet tenni.

A sepsiszentgyörgyi nőipariskola történeti áttekintésének viszonylag kedvező forrásadottságai vannak. Bár korántsem mondható el, hogy az iskola teljes története megismerhető, mégis több nyomtatott és kézirat munkával rendelkezünk, amelyek segítenek az iskola történetének megismerésében, tanítói és tanulói körének felmérésében, tananyagának áttekintésében.

A Székely Nemzeti Múzeum irattárában fennmaradt a Nőipariskola naplójának jelentős része: az oktatási intézmény 1893–1896 közti feljegyzéseit,³⁶ az 1898–1905 közti, az 1905–1911 közti, illetve az 1911–1916 közti bekötött naplóit lehetett tanulmányozni.

A Nőipariskola tíz darab értesítőjét, valamint a szervezeti- és tanterv-ismertetőjét nyomtatásban is

közreadta. Sajnos, ezekből csupán az I, III, IV, V, VII és X. értesítő, egy nyomtatott kimutatás és a szervezeti- és tantervismertetőt sikerült megismernem, amelyekből az 1893 és 1911 közötti állapotok hivatalos beszámolóit lehetett áttekinteni.

Az iskola belső ügyintézésére elsősorban az 1898–1913, illetve 1913–1916 között vezetett két darab iktatókönyvből lehetett rálátni. Bár az iktatott iratok eredeti példányait eddig nem sikerült megtalálni, a tőszavas bejegyzések mégis az iskola legfontosabb ügyeire és kapcsolathálójára világítanak rá.

Hasonlóan szerencsések vagyunk amiatt is, hogy fennmaradtak a Székely Házipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület választmányi üléseinek jegyzőkönyvei 1876-tól 1913-ig, valamint a közgyűlési jegyzőkönyvei 1876-tól 1912-ig. Mivel ez az egyesület felügyelte a Nőipariskola működését is, így az iskolát érintő legfontosabb gyűlési határozatok jól követhetők voltak ezekből az iratokból is.³⁷

Az Egyesületnek hivatalosan megjelölt sajtóorgánuma a Székely Nemzet, majd 1907-től a Székely Nép című napilap volt, így a fontosabb döntéseket a média nyelvére átültetve is követni lehetett.

Bizonyára a Nőipariskolának ennél jóval bőségebb iratállománya lehetett. Sajnos a kutatás időkeretei alatt nem sikerült áttekinteni a minisztériumhoz küldött iratokat, a Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara által bekért információkat, a Víg Albert iparfelügyelőnek kézbesített jelentéseket vagy a vármegye előljáróihoz intézett leveleket. Ezek ugyan árnyalták volna a nőipariskolára vonatkozó ismereteinket, de talán nem hoztak volna nagy változást a végkövetkeztetéseink szempontjából.

A naplók legfontosabb adataiból egy számítógépes adatbázis készült, amelynek a segítségével jól követhetők a tanulókra vonatkozó fontosabb információk (név, születési hely és idő, vallás, anyanyelv, beírató szülő vagy gyám neve és foglalkozása, az elvégzett tanévek és szakosztályok megnevezése, a szakosztályok vezetői stb.). A naplók az oktatásra vonatkozóan is fontos adatokat tartalmaznak, mivel egyes szűkszavú bejegyzésekből megérthető az iskola tanárainak oktatási stratégiája is.

³³ William Morris (1834–1896), azt Art and Crafts mozgalom legnagyobb alakja. Elképzelése szerint művészet és társadalom, művészet és ipar összeilleszthető.

³⁴ A duális rendszer lényege az, hogy a tanulók az elméleti képzést az iskola keretein belül kapják meg. Gyakorlati képzéseik nagyrésze ezzel szemben valamely környékbeli gyárhoz, üzemhez vagy nevezetesebb mesterhez kötődik, ezért az iskolához nem vagy csak kis mértékben tartoznak műhelyek. Lásd VÖRÖS Katalin 2014. A sepsiszentgyörgyi szövészeti tanműhely csak részben követte ezt az oktatási modellt. A Daczó kúria, amelyben működött, túl kis méretű volt ahhoz, hogy a nagy számú tanulót helyben képezze ki. Előbb arra tettek kísérletet, hogy tíz tanuló

a szövőgyárban tanuljon, majd 1884-től a teljes gyakorlati képzést a szövőgyár vette át.

³⁵ LACKNER Mónika 2010.

³⁶ E három tanév adatait nem kötötték be a naplókba.

³⁷ Az említett összes napló, iktatókönyv és jegyzőkönyv kollektív szám alatt, 59/1924-es iktatószámmal került be a Székely Nemzeti Múzeum tudományos könyvtárába. A Székely Házipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület jegyzőkönyvei most állnak feldolgozás alatt, így ebben a tanulmányban még csupán a nőipariskolára vonatkozó fontosabb információkat próbáltam áttekinteni, az Egyesület működésére várhatóan egy későbbi tanulmányban fogok kitérni.

Az adatok együttes áttekintése több esztendő kutatás eredménye, amelynek finalizálásához, az adatbázis elkészítéséhez a 2017-es esztendőben elnyert Székely Előfutár Ösztöndíj nyújtott anyagi támogatást.

Az iskola működési keretei és oktatói

A Székely Házipart és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület 1879. december 17-i ülésén terjesztette elő a sepsiszentgyörgyi Jótékony Nőegylet, hogy kész lenne „egy nőiipar tanműhely beállítására” 200 forint segélyt utalványozni.³⁸ A Pótsa József vezetése alatt álló gyűlés elfogadta a nőegylet ajánlását, és a főispán az 1880. február 24-i ülésén már újabb fontos lépések megtételéről számolt be: a Tanalaphoz fordult egy ipartanítónő fizetésének kieszközölése céljából.

A korai korszak bizonytalan pénzügyi keretei és rossz tanműhelyi adottságai miatt elég nehéz volt képzett ipartanítónőket találni az oktatás beindítására: az iskola első munkatanítója, *Solymosy Anna* 1880. augusztus 2-án már lemondott állásáról a fizetés csekélysége miatt, holott egyike lehetett a kora képzettebb, tehetségesebb tanítónőinek.³⁹

A női tanműhely alapítása már induláskor jó kezdeményezésnek bizonyult. Míg a műfaragó iskolába vagy a lentermelésbe befektetett pénzek nem fordultak meg és az érdeklődés hiánya bukáshoz vezetett, addig a nőiipariskola iránt már a kezdeti esztendőben nagy volt az érdeklődés. Pótsa József főispán 1881 februárjában jelezte, hogy „a női ipar iskola oly népes, hogy a számosan jelentkező növendékeket már tovább nem képes befogadni; jelenleg 32 növendék minden tekintetben szükséges elméleti és gyakorlati oktatásban részesül, kifogástalan felügyelet alatt áll.”⁴⁰ Ez az érdeklődés azzal is összefüggésben lehetett, hogy az iskola jó szakemberekkel indult el. A *Solymosy Anna* lemondását követően *Lőrincz Elíz* lett a kézimunka-tanítónő. Az ő személyéről viszonylag jó információkat őrzött meg a választmányi ülések jegyzőkönyve: „okleveles ipartanítónő, végzett és oklevelezett a pozsonyi női ipartanítónő képezdében. Tanítja a női kézimunkák minden nemét és a gépkötést, ezen kívül vezeti ezen intézet anyagi ügyeit”.⁴¹ Az ipartanítónő az esti órákat is az intézetben lakó

növendékekkel töltötte, mivel ő maga is bent lakott az ipariskola épületében.⁴² A kézimunkáknak számos válfaját tanította: a kézi varrást, a különböző öltés-típusokat, a szakadások beszövését, a keresztzemes varrást, a rámán való fehér és tarka hímzést, a tüllhímzést, a rekehímzést⁴³ és a rojtkötést, a csomózást, de a gépi kötést is vele tanulták a növendékeknek.

1881 áprilisától az iskola szabó szakcsoport beindítását kezdeményezte, és e terv tesztelésére oktatót is alkalmazott. *Kovács Gábor* szabászati tanító eleinte csupán arra kapott megbízást, hogy a szabó tanoncoknak vasárnapi napokon oktatást tartson, próbaként.⁴⁴ Ugyanezen esztendő decemberétől „a szülők és közönség aggodalmainak eloszlátása, és a közóhajtás teljesítése tekintetéből” a csoportot véglegesítették, és a férfi tanító helyett *Weber Róza* női szabászati szakoktatót vették fel a nőiipariskolába.⁴⁵ Ő a szabászat csaknem minden neme mellett a továbbiakban a gépvarrást is oktatta, 18 órás oktatási keretben.⁴⁶ A tanítónő 1884 áprilisáig látta el a feladatkörét, ekkor férjhez menetele miatt elköltözött Sepsiszentgyörgyről.⁴⁷

Az ipariskolák egyik legfontosabb feladatköre az iparágak művészi színvonalának növelése szempontjából a nívós rajzoktatás megszervezése volt. 1881. január 1-től a sepsiszentgyörgyi nőiipariskola híres rajztanárt alkalmazott a diákok rajzkészségének fejlesztésére. *Huszka József* a budapesti Mintarajztanoda elvégzését követően 1879-ben került Sepsiszentgyörgyre a Polgári Leányiskolához, rövid dési és zentai tanárkodás, katonáskodás után.⁴⁸ Feladata a szabadkézi rajz oktatása volt.⁴⁹ *Binder Lajos* 1882-es jelentéséből jól körvonalazható, milyen módszerekkel oktatta Huszka a nőiipariskola növendékei számára a rajzot: a rajzolás készségük szerint a növendékeket három csoportba osztotta. A kezdő csoport a kézügyesség és szemmérték kialakítása céljából „egyenes és görbe vonalak, valamint az ezekből képezhető egyszerű díszítmények” rajzolásával foglalkozott. A második csoportnál a kézügyesség fejlesztése mellett a fő cél „a műizlés fejlesztése” volt, ezért virágok és levelek, virágkompozíciók rajzolásával foglalkoztak. „Itt különös figyelem fordított a magyar virágokra, minthogy ezek a kézimunkáknál használt díszítési anyagot nyújtanak, továbbá, hogy a magyar formák

³⁸ SzHIIOFE VJk, 43 verso, 171-es napirendi pont.

³⁹ A *Solymosy Anna* tehetségének jele az, hogy az 1881-es budapesti nőiipari kiállításon a volt sepsiszentgyörgyi ipartanítónő ezüstérmét nyert. Lásd *Eger – hetilap*. 1881. 11. 17. 46. szám, 494.

⁴⁰ SzHIIOFE VJk, 54 verso.

⁴¹ SzHIIOFE VJk, 158 verso.

⁴² *Nemere*, XII. évf. 20. szám, 1882. márc. 9.

⁴³ „Ezen munkánál kötények, nyakkendők, védterítők, vánkosbetétek s függönyök készítették, egyszersmind minden növen-

déknek egy reczeszövet-szalagon különböző mintákat a saját hasznára kellett készítenie.” *Nemere*, XII. évf. 20. szám, 1882. márc. 9.

⁴⁴ SzHIIOFE VJk, 57 verso.

⁴⁵ SzHIIOFE VJk, 69 verso. 1881. dec. 20-i ülés jegyzőkönyve.

⁴⁶ SzHIIOFE VJk, 158 verso.

⁴⁷ SzHIIOFE VJk, 170.

⁴⁸ DEMETER Lajos 2013, 236.

⁴⁹ SzHIIOFE VJk, 158 verso.

megismertetésével a későbbi componálás nemzeti irányban történjék.” A harmadik csoport mintalapok és kész hímzések nyomán rajzolt, és e csoportban külön hangsúlyt fektetett a tanár a harmonikus színezés oktatására is. Huszka az „általa összegyűjtött magyar hímzés rajzai”-t adta a diákok kezébe. „Általában a magyar hímzési minták, illetőleg gyűjtemény rajzolása képezte majdnem az összes tananyagát az intézetnek” – így körvonalazta Binder Lajos iparfelügyelő Huszka módszereinek a lényegét.⁵⁰

Az elméleti tantárgyak oktatását az iskola korai periódusában *Bartha Béniám* községi tanító végezte, számtant, történelmet, földrajzot, magyar nyelvet tanított.

A sikeres induláshoz kiszámítható pénzforrások voltak szükségesek. Pótsa József a vármegyei közgyűlésen vívta ki azt, hogy a községek alapító tagokként lépjenek be a háziipari egyletbe, és ha kellett, törvényszéki úton emlékeztette a késlekedőket a vállalt éves járulékok befizetésére. Az iparfelügyelőkre kiosztott konkrét feladatok is jó stratégiának bizonyultak, mivel ők a minisztériumtól csikarták ki azt, hogy az államilag fenntartott intézmények sorába bekerüljön az iskola. Ez azt jelentette, hogy a minisztérium is stabil támogatási keretet szabott meg, és vállalta több tanuló költségeinek térítését. Ez jótékony hatással volt az iskola tanulószámanak stabil fenntartására. Mivel a kezdeti elképzelés szerint az iskola „missziós” feladatkört látott el, a magyar nyelvű oktatásra Hunyad megyei gyerekek számára is állandó keretet biztosítottak. Csík megye törvényhatóságát úgyszintén rábeszéltek az anyagi támogatásra, azzal a feltétellel, hogy helyet adnak a megye területéről érkező lányoknak is.

Már az első periódusban nagyon fontosnak tartották az oktatók, hogy az ügyesebb tanulókra segéd-tanítói vagy munkairányítói feladatköröket bizzanak. A beiratkozott diákok különböző szinten álltak: egyesek csupán az elemi iskolákban kézimunkáztak, mások azért jelentkeztek épp ebbe az iskolába, mivel gyakorlott hímzők vagy szabók voltak, és hivatástudat irányította őket a szakmai ismereteik elmélyítése felé.

⁵⁰ *Nemere*, XII. évf. 20. szám, 1882. márc. 9.

⁵¹ Németh Rózát 1885-ben állandósították ipartanítónóként, miután Vántsa Györgyné – aki rövid ideig volt az iskola oktatója – meghalt. SzHIOFE VJk, 190. Az ipartanítónői képzését 1888-ban sikerült a kolozsvári állami tanítónőképzésnél letennie. SzHIOFE VJk, 210 verso. Az iskola tanítónője volt még 1916-ban is.

⁵² Albu Mari kisborosnyói születésű szegény sorsú növendék volt, akit 1883-ban már az úrvölgyi, hodrusbányai és sóvári vándor csipkeverő iskolában találunk. Az 1885-ös budapesti országos kiállításon ezt az iskolát képviselte 76 csipkemintát tartalmazó albumával, amelyért nagy kiállítási bronzérmét kapott. Később Demes Péter felesége, és hosszúfalusi tanítónő lett.

A kezdők oktatása nagy erőpróba volt. Egy hiányos, valószínűleg 1882-ben kelt jegyzőkönyvben arról panaszkodott a hímzést oktató munkatanítónő, hogy „a női-ipar iskola 51 növendéke között vannak oly kicsinyek, miszerint a kézi munkák legelemibb részeire is meg kell őket tanítani, s így a tanítónő elannyira el van foglalva, miszerint alig képes kötelességét teljesíteni”, ezért azt kérte a vezetőségétől, hogy kis pótdíj fejében bízassa meg segéd-tanítói szerepkörökkel *Németh Róza*⁵¹ és *Albu Mari*⁵² növendékeket.⁵³ Ugyan-így 1882 májusától a szövészeti tanműhely egyik végzettjét, *Bíró Marit*, aki budapesti tartózkodása alatt megtanulta a csipkeverést, ennek a tárgynak az oktatására kérték fel,⁵⁴ hasonlóképpen egy aldobolyi lányt, *Abod Júliát* ugyancsak 1882-ben a kötőgépek kezelésére és a gépi kötés oktatására alkalmazták.⁵⁵ 1888-ban *Csutak Klára* volt növendék alkalmazták kis bére-zéssel segéd-tanítónői státusban.⁵⁶

Az intézet működéséhez már igen korán „tápin-tézet” működését is mellérendelték, hogy a távolról jövő tanulók ellátása kielégítő legyen, ezt *Révay Borbála* vezette.

Az iskola 1893–94-es tanévből származó első értesítője a tantestület csaknem teljes kicserélődését mutatta, ekkor már a kézi- és gépi varrást, a fehérneműk szabását heti 36 órában *Bartha Vilma*⁵⁷ rendes munkatanítónő oktatta. *Németh Róza* szintén ugyanakkora óraszámban horgolást, rojtcsomózást, keresztszem varrást, kézi hímzést, csipkeverést, kalotaszegi varrást, színes hímzést és spanyol hímzést tanított. A szabászati teendőkben *Szász Mariska* segéd-tanítónő neve tűnt fel, ő heti 30 órában segítette *Bartha Vilma* munkáját. A rajzoktatásban Huszka József elmenetele nyomán szintén változás állott be, *Joós Imre* polgári iskolai tanár heti 8 órában tanította a szabadkézi rajzot a növendékeknek. Az elméleti tantárgyakon *Csinádi Lajos*⁵⁸ igazgató és *Barabás Mari* tanítónő osztozott.

1895 októberében újabb változás állt be a tantestületben. A *Bartha Vilma* szabászati tanítónő távozásával megüresedett rendes munkatanítónői állást a korábban segéd-tanítónóként tevékenykedő *Szász*

⁵³ SzHIOFE VJk, 105.

⁵⁴ SzHIOFE VJk, 85.

⁵⁵ SzHIOFE VJk, 96 verso.

⁵⁶ SzHIOFE VJk, 214 verso.

⁵⁷ *Bartha Vilma* 1884-ben került a Nőiipariskolához pályázat útján (SzHIOFE VJk, 176). 1895-ben az ő aláírásával küldte a Nőiipariskola a Millenniumi kiállításra a tárgyait. Lásd DEMETER Éva 2008, 629. Az 1895 szept. 7-I gyűlésen nyújtotta be felmondását. (SzHIOFE VJk, 247 verso)

⁵⁸ *Csinádi Lajos* (1855–1936) a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium tornatanára, a Háromszékmegyei Háziipari Egyesület tagja, majd titkára. 1882-ben előbb a szövészeti tanműhelyhez, később a nőiipariskolához alkalmazták.

Mariska foglalta el, és a fehérvarrás különböző válfajait oktató segédtanítónői állást korának híres írónője, *Kamenyitzky Etelka* (írói álnevéen Ádám Éva)⁵⁹ pályázta meg.

Személyi változások ezt követően csupán a rajztanárok és vallásoktatók körében tapasztalunk: a fizetésével folyamatosan elégedetlenkedő Joós Imre távozása után az 1894–95-ös tanévtől *Jakab Álmos*⁶⁰ lett a szabadkézi- és díszítő rajz oktatója.⁶¹ A különböző felekezetek vallási nevelését *Fejér Manó* r. kat. plébános, *Kis Albert* ref. segédlelkész, *József Lajos* unitárius lelkész és *Hamzea György* ort. lelkész oldotta meg.⁶²

1878 júliusában Gruman Ferenc minisztériumi osztálytanácsos, Hajós János és Pulszky Ferenc látogatta meg a tanműhelyeket, és a Gruman pozitív véleménye nagyot lendített a Háziipari Egyesület infrastruktúráján: maga az osztálytanácsos adott bátorítást, hogy kezdjen az egyesület alkalmas helyiségek keresésébe.⁶³ A Nőiipariskola is – akárcsak a szövészeti tanműhely – a kezdeti időszakban a Daczó kúriában kezdte el a működését, majd 1903-ban a tanítóképzőnek adta át a helyét. Néhány napig ideiglenesen a Városi Bérpalota II. emeleti helyiségeiben,⁶⁴ a János Dávid-féle házban,⁶⁵ majd pedig a Fogolyán-teleken működött.⁶⁶

A számos tanári, segédtanítói név áttekintéséből is látható, hogy az iskolának két olyan nagyírú tanára/tanítója is volt a három évtizedes működése alatt, akik hatalmas műveltséggel megáldott, alkotó emberek voltak. A kevésbé híres tanárok ugyancsak koruk nívós szakemberei voltak, akik jó technikai tudásukkal hozzásegítették az iskolát a jó hírnévhez és az állandó, stabil diáklétszám fenntartásához. A minimális elméleti nevelés mellett az iskola nagyon képzett munkatanítónőket foglalkoztatott, akiknek jó része a pozsonyi ipartanítóképző intézetből került ki. A nevelőmunka hatékonyságát a fennmaradt mintakendők és a képzett diákok kézimunkáinak magas nívója kellőképpen alátámasztja. A sepsiszentgyörgyi nőiipariskola egyike lett Erdély legfontosabb szakoktatási intézeteinek, olyan oktatási keretintézmény volt, amely Dél-Erdély egészéből vonzotta a diákokat, és Sepsiszentgyörgyöt bekapcsolta a nívós képzőhelyek sorába.

Az iskola tanulói

Bár a nőiipariskolában tanulók adatait nem tudjuk egészen pontosan követni az iskola teljes működési időtartama alatt, a naplók alapján mégis betekintést kapunk, hogy kik tanultak ebben az intézményben. Sajnos nincs egyáltalán kimutatás az 1880 és 1892 közötti beiratkozó diákokról. 1893-tól 1915-ig 851-en iratkoztak be az iskolába, közülük 158-an kimaradtak az első év befejezése előtt, 463-an egy esztendő, 185-en két tanévet, 45-en három évfolyamot végeztek el. Ez az adatunk arra utal, hogy a diákok többsége nem szándékozott megszerezni a teljes képzést, csupán a kézimunkákban való közepes jártasság megszerzésére volt igényük. Ez az arány azt jelzi, hogy az iskola társadalmi megítélése nem egyezett meg az iparpolitikai elvárásokkal. A magas lemorzsolódási arány elsősorban a távolról érkezők között figyelhető meg. A kimaradást csupán néhány esetben indokolták (betegséggel), és egyetlen esetben erkölcsi vétségek miatt maga az iskola zárt ki egy tanulót.

A nőiipariskola legtöbb tanulója Sepsiszentgyörgyről (191) származott, Háromszék nagyobb falvai mindvégig feltöltötték a keretet lányokkal (Csernáton: 10, Nagybacon: 10, Sósmező: 9, Kézdivásárhely: 9, Zágón: 8, Illyefalva: 7, Uzon: 7, Szentiványlaborfalva: 7, Kovászna: 7, Lisznyó: 7, Nagyborosnyó: 6, Lécfalva: 6, Árkos: 6, Bodok: 6, Bikfalva: 5, Barót: 5 stb.)⁶⁷ de kiemelkedően magas volt a szász iparos tömörülésekről érkezők száma is (Nagydisznód: 24, Szeben: 23, Zernyest: 21, Brassó: 16, Prázsmár: 16, Botfalu: 15, Feketehalom: 14, Höltövény: 12 stb.) Nagydisznódról például a posztoszővők, posztógyárosok körében vált elsősorban divattossá, hogy a szentgyörgyi nőiipariskolába irassák lánygyermeküket.

A csíki övezetből elsősorban Alcsík falvai kapcsolódtak valamennyire be (Csíkszentkirály: 5, Csíkszereda: 4, Csíkszentmárton: 4, Csíkszentimre: 4), de arányuk a szász településekhez viszonyítva nagyon visszafogott volt.

A barcasági román falvak közül elsősorban Ótohánból (7) és Töröcsvárról (7) jöttek többen.

⁵⁹ Kamenyitzky Etelka (1875–1958), az 1910-es évek háromszéki egyesületi életének egyik jelentős egyénisége. Kolozsváron szerzett ipartanítónői oklevelet. Az Országos Gyermekvédő Liga háromszéki tagozatának titkára, a sepsiszentgyörgyi Jótékony Nőegylet tiszteletbeli tagja, a marosvásárhelyi Székely Társaság tiszteletbeli tagja, a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségének, valamint az Erdélyi Katolikus Irodalmi Társaságnak tagja. Ádám Éva néven gazdag írói tevékenységet fejtett ki. Életről pontosabban: DEMETER Lajos kézirat.

⁶⁰ Jakab Álmos Sepsiszentgyörgyi tanár, majd az 1930-as évektől, miután tanári állásából elmozdították, fűszerkereskedő, a sepsiszentgyörgyi Hangya-Szövetkezeti üzlet egyik működtetője, a sepsiszentgyörgyi Kaszinó tagja.

⁶¹ KIMUTATÁS 1895, o. n.

⁶² CSINÁDI Lajos Szerk. 1904, 17.

⁶³ SzHII OFE VJk, 22. (1878. szept. 24-i gyűlés jegyzőkönyve)

⁶⁴ Nőiipariskola iktatókönyvei, 7/20.I.1903-as iktatószám.

⁶⁵ Nőiipariskola iktatókönyvei, 161/18.VII.1903

⁶⁶ Nőiipariskola iktatókönyvei, 163/20.VII.1903

⁶⁷ Háromszék esetében csupán a több (ötön felüli) tanulót biztosító településeket emeltük ki.

Amennyiben a szülők foglalkozása alapján próbáljuk áttekinteni, hogy kiket irattak be a nőipariskolába, az iparos- és kereskedőréteg viszonylag magasabb száma ugrik ki, de csaknem egyforma arányban képviseltették magukat az értelmiségiek, a földbirtokosok és a földművesek is.

A konfessziók közül környékbeli számukhoz képest alulreprezentáltak voltak a görög katolikusok (23) és az ortodoxok (53) és túlreprezentáltak az izraeliták (19). A szász tanulók magas létszáma miatt nagyon jelentős volt az evangélikus diákok jelenléte is (177). Nyilvánvalóan a protestáns övezetben való iskolanyitással van összefüggésben a református (356) felekezetűek domináns többsége az iskolában, ugyanakkor az udvarhelyszékiek és erdővidékiek jelenlétének kis hányadával magyarázhatjuk az unitárius felekezetűek alacsony számát (19). A csíki és felsőháromszéki diákokkal, valamint a Sepsiszentgyörgyre betelepülő hivatalnokok gyermekeivel viszonylag magassá vált a római katolikus felekezetűek száma is (174).

Az iskola három esztendő maximális oktatási időszakát 45-en végezték el,⁶⁸ ezeknek jelentős többsége háromszéki volt. Feltűnő ugyanakkor, hogy bár igen magas volt a barcasági és királyföldi szászok jelenléte, közülük egyetlen tanuló sem járta ki mindhárom esztendőt. A románok közül is csupán egyetlen sómezői lány döntött úgy, hogy megszerzi a maximális képzési idővel járó ipartanítónői képesítést.

A Szeben, Brassó, Fogaras környékének magas diáklétszáma megcáfolja azt az általános székelyföldi előítéletet, hogy a szász kultúra nem fogadta be a magyar hatásokat, és a német oktatás magas nívója miatt a szász tanulók nem tanultak magyar iskolákban. A magyar kézimunkaoktatás jó színvonalával magyarázható csupán a szász tanulók folytonos magas száma.

Modern kézimunka és hagyományos népipar a nőipariskolában

Néprajzi, muzeológiai, művészettörténeti szempontból a leginkább az az izgalmas, hogy milyen kézimunkákat tanítottak a sepsiszentgyörgyi nőipariskolában, és ez hogyan hatott a székelyföldi és dél-erdélyi kézimunka-kultúra átalakulására.

A nőipariskolák elsősorban iparos képzést akartak nyújtani, éppen ezért az alapcéljuk az volt, hogy a divatot kiszolgálják. Alapításuknak mindenkor fő célkitűzése az volt, hogy azokat a termékeket állítsák

elő, amelyeket külföldről importáltak korábban, és ezáltal a külföldre áramló pénzek itthon tartását próbálták felelős iparpolitikával elérni.

A nőipariskola kezdeti periódusáról megállapítható, hogy a kor kézimunka oktatásának modern irányvonalán indult. Nem a századvégen sokat bírált német Schallenföld tanmenetet követte,⁶⁹ hanem a különböző öltéstípusok oktatásából indult ki. Úgy tűnik, hogy a korai oktatók már figyelembe vették azt a századvégen egyre inkább előtérbe kerülő pedagógiai ajánlat-csomagot, hogy a *fehérvarrás* legyen az egyik fő tevékenységi kör. Ez a terminus a fehérneműk szabását és varrását, különböző ágyneműk, törülközők, asztalkeszenők, abroszok előállítását és díszítését fődte le.

A sepsiszentgyörgyi nőipariskola naplóiból és éves jelentéseiből egyértelműen látható, hogy többirányú képzést nyújtottak növendékeiknek. Az 1895-ös évektől kezdődően fehérvarró, hímző és felsőruhavarró csoportokkal működő iskolában úgy tűnik, a növendékek maguk döntötték el, hogy melyik szakcsoportban és hány esztendőt tanulnak. A maximális képzés három esztendő volt, ám a közel ezer diákból csupán 45-ről bizonyítható, hogy mindhárom esztendőt elvégezte. A három esztendő képzés nyomán ipartanítónői képesítést nyertek a diákok, tehát tovább taníthatták mindazt, amit megtanultak.

Jóval gyakoribb eset volt az, hogy a két esztendő oktatást választották. Ez az időszak elegendő volt arra, hogy jó jártasságot szerezzenek maguknak a kézimunkázás különböző válfajaiban. Elég ritkán fordult elő az, hogy például valaki mind a három esztendei képzést a felsőruhavarró,⁷⁰ vagy a fehérvarró⁷¹ szakosztályban járja ki. Legtöbbször váltogatták a szakosztályokat, így mind a hímzésbe, mind a szabás-varrásba valamennyire beletanultak. Legtöbbször a fehérvarrás-hímzés párosítást választották, ezzel az egyre jobban bővülő fehérneműipacot elégítették ki.

A sepsiszentgyörgyi nőipariskola vezetősége igen korán rájött egyes ritka iparágak bevezetésének a szükségességére. Így például a gépi kötés meghonosítása céljából már 1881-ben külön „finom”, és külön „mintázott harisnyák kötéséhez” szükséges kötőgépre kértek anyagi támogatást a miniszteriumtól,⁷² és 1882-ben már kötelezték is azt, hogy ösztöndíjat csak azoknak a tanulóknak folyósítsanak, akik a gépi kötésben magukat kellőképpen kiképezték.⁷³ A kötőgépeknek a korai használata annál is érdekesebb, mivel a fejlett budapesti nőipariskolában is csupán

⁶⁸ Lásd melléklet.

⁶⁹ A Schallenföld tanmenet a kézimunkaoktatást a kötéssel kezdte, a horgolással folytatta, és csupán ezt követően tért rá a különböző varrás- és hímzéstípusok, öltések oktatására. Lásd GYULAY Béla 1893, 535.

⁷⁰ Császár Mari 1899–1901 között, Gáll Erzsébet 1905–1907 között.

⁷¹ Sántha Teréz 1912–1914 között.

⁷² SzHIOFE VJk, 60 verso.

⁷³ SzHIOFE VJk, 83.

az 1882–83-as tanévben kezdték el a gépi kötés tanítását.⁷⁴ Valószínű, hogy a szentgyörgyi iskola ez irányú vállalkozása azzal magyarázható, hogy Brassóban már működött ekkor kötőgyáros, aki a gépek beindításában segítséget tudott nyújtani.⁷⁵ Az 1883-as berendezési- és készanyag-leltárból (melléklet) jól látható, hogy a nőipariskola ekkor már több fajta harisnyát, gyermekreklit készített. Az 1887-es székely kiállításon már ki is tűnt az iskola az általa kiállított mintás hárászkendőkkel – vagyis olyan divatcikkeket sikerült kialakítaniuk, amelyek a 20. század folyamán szervesen beépültek a székely ünnepi viseletbe.

Hasonlóan fontosnak tekintették, hogy a 19. század végén a divatos csipkék székelyföldi előállítását is próbálják meghonosítani. Amint a tanítói kör felsorolásánál említettem, már 1882-ben fizetést biztosítottak az egyik növendéknek, Bíró Marinak, hogy a Budapesten elsajátított csipkeverést itthon is tanítsa, és 1883-ban már egy másik növendéket, Albu Marit is a hodrusbányai, sóvári csipkeverő iskola felé irányították.⁷⁶ A budapesti Néprajzi Múzeumban fennmaradt, Sepsiszentgyörgyön oktatott vert csipke minták szerint⁷⁷ a legkönnyebben oktatható válfajt, a Torchon csipkék⁷⁸ készítését tanították. A más csipketechnikák fejlesztésére is több kísérlet történt: a naplók tanulsága szerint már az 1902–1903-as tanévben elkezdték a point-lace⁷⁹ technika oktatását. Úgy tűnik, hogy ezt a félkészárut sokkal sikeresebben, művészebb minták szerint tudták a diákok kivitelezni, mivel sokkal többen vizsgáltak belőle, és legtöbbjük jeles minősítést szerzett.

Még érdekesebbnek tűnik, hogy az 1906–1907-es tanévben már számos tanuló sajátíthatta el a csetneki csipke készítésének az alapjait.⁸⁰ A kolozsvári nőipar-egylet egy esztendővel később, csupán 1907-ben szervezett a Szontagh nővérek közvetítésével egy csetneki csipkét oktató kurzust,⁸¹ tehát a sepsiszentgyörgyi iskola a nagyobb erdélyi oktatási hullám előtt megkezdte már e stílusirányzat és technika tanítását.

Sajnos az iskola mintakendőiből nem sok maradt fenn, így nem tudjuk, pontosan milyen csetneki csipkéket horgoltak. De a szász és román vizsgázók nagy száma bizonyítja, hogy Erdélyben a 20. század elejétől az irish guipure technikáját alkalmazó csetneki csipke már túljutott a magyar etnikus kereteken, és széles körben reprodukált stílussá vált.

Az iskola beindításától fogva igen fontos volt a nőipariskolában a recescipke oktatása is. Az Erdélyben jelentős múltra visszatekintő technikából ennek ellenére viszonylag kevesen vizsgáztak.

A csipkékkal elsősorban a ruhadivatot egészítették ki, vagy abroszok, kendők, függönyök szelét díszítették.

A modern követelményekhez igazodva, Binder Lajos iparfelügyelő már igen korán fontosnak tartotta a gépi hímzés oktatását az iskolában. 1886-ban Bartha Vilma ipartanítónőt arra utasították, hogy vásároljon a tanműhely részére két új hazai varrógépet, amelyből az egyik „támbori varrógép” legyen.⁸² Két esztendővel később Németh Rózát szintén felszólították, hogy a „támbori gépek” kezelését menne hamarabb sajátítsa el és kezdje oktatni a diákoknak.⁸³ Az ipartanítónőkhöz intézett egyre gyakoribb felhívások, utasítások arra utalnak, hogy az oktatói kör idegenkedett a gépi hímzések meghonosításától, és csupán az 1893–94-es tanévtől kezdve jelzik forrásaink, hogy „a női munkák között, mint az évben felvett új munka, a támbori gépvarrás említhető”.⁸⁴ A viszonylag kései bevezetése ellenére, az iskola nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy lépést tartson az egyre újabb géphímzési technikák elsajátítására. 1902 áprilisában például magának a brassói Singer & Co Varrógép részvénytársaságnak a tanfolyamát engedték be az iskola falain belül, mivel így a gépek használatának belső titkait első kézből tanulhatták meg.⁸⁵ A kereten végzett géphímzésnek számos technikája élt ebben a korban. Leginkább a madeira és a richelieu technikák terjedtek a század végén, mivel ezek a polgári divatot elégítették ki.

⁷⁴ *Budapesti Hírlap*, 3. évf. 24. szám, 1883. jan. 24.

⁷⁵ „A női ipariskolában lévő kötőgépek megindítása tárgyában tett lépések: Schmidt Ferenc gép kötő gyáros 2 napot az intézetben töltött. – ajánlatba hozta, miszerint egy olyan egyén, aki már több ideig kötőgépen dolgozott s nevezett gyárosnál mint vezető nő alkalmazásban volt, legalább 3 hónapra az intézetbe oly feltétel alatt vétessék fel, miszerint mindhárom kötőgép folyamatosan működésben tartsa, s ha netalán bármi tekintetben az intézet fennakadna, egész készséggel leend nevezett gyáros minden díj nélkül az egyletnek rendelkezésére.” SzHIIIOFE VJk, 95–95 verso.

⁷⁶ Albu Mari sóvári és hodrusbányai tanulmányaiból fennmaradt egy 73 mintát tartalmazó nagy album, amellyel az 1885-ös országos általános kiállításra ezeket a felvidéki telepeket képviselte. Ennek a mintáiból jól követhető, hogy ebben az iskolában a híres felvidéki csipkeverés mellett idriai csipkemintákat is tanítottak.

⁷⁷ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő, 2013, 22–23.

⁷⁸ A Torchon csipke az oktatás révén elterjedt, elsősorban geometrikus mintákból építkező csipketechnika. Már a 19. században több könyv jelent meg ennek oktatási módszertanáról. Lásd WELDON é. n.; SIME A. M. 1904.

⁷⁹ Point-lace: a századforduló gyorsított csipkeeljárása. Legtöbbször a kereskedelemről származó gépi vagy horgolt zsinórt fogták össze különböző öltésekkel, esetleg horgolással.

⁸⁰ A horgolt ír csipke technikájával készült jellegzetes magyar csipkestílus. Az iglói Szontagh nővérekhez köthető a csetneki csipke kialakulása. Lásd ERDEI T. Lilla 2005.

⁸¹ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2013, 26.

⁸² SzHIIIOFE VJk, 201 verso).

⁸³ SzHIIIOFE VJk, 210 verso.

⁸⁴ CSINÁDI Lajos szerk. 1894, 10.

⁸⁵ Nőiipariskola iktatókönyve, 32/14.IV.1902-es iktatószám.

A két fajta lyukhímzéses kézimunka, a madeira és kissé későbbben a Richelieu technika a 20. század első éveiben jelent meg a nőipariskola repertoárjában, tehát elképzelhető, hogy a Singer-tanfolyam nyomán honosodott meg. Divatjukat mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a legtöbb lány 1903-ban már ebből kívánt vizsgázni. A századfordulón e fehérhímzéseknek nagy divatperiódusa volt: Svájc felől és Németország felől tömegesen importálták e változatos kézimunkákat. A magyar kézimunka-oktatás így nagy hangsúlyt fektetett ezek tanítására. 1890 körülre Uhr Józsa a közoktatási kézimunka-tankönyvében már külön fejezetet szentelt ezek elkülönítésére, és Therése Dillmont bécsi kézimunka-tanár nő egész Európában használt tankönyve is kitért ezek rajzokkal szemléltetett leírására.⁸⁶ Valószínűleg a széleskörű iskolai oktatás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy e fehérhímzéseknek sok helyi stílusa alakuljon ki a magyar nyelvterületen is.

1910 körül néhány lány vizsgajegyeinek pontosításánál megjelent a „goblen hímzés” megjegyzés, ezt a hímzéstípus – talán egyszerű öltéstechnikája miatt – mégsem választották sokan vizsgamunkaként. A színes gyapjúval, hárással, félkeresztsszemmel varrott mértani mintás goblenek a 20. század folyamán nagy népszerűségnek örvendtek a polgári lakásdíszítésben, elsősorban párnák, falvédők, asztalterítők készítésére alkalmazták.

A divatos kézimunkák mellett a háziipari egyesület felügyelete alatt álló iskola végig hangsúlyt fektetett arra is, hogy bátorítsa azon tanulók tevékenységét, akik a fontosabb hagyományos népi kézimunkatípusokat ismerték.

Az iskola iktatókönyvéből látható, hogy 1889. december 15-én beérkezett a postán keresztül a „Kalotaszegi varrottas rajzminták előfizetési felhívása”,⁸⁷ amelyet kézbesítettek az ipartanítónőnek. Az 1890-es évektől kezdődően már kötelezően elsajátítandó tantárgy volt a kalotaszegi varrottas. Ezt valószínűleg a hímzés 1880-as évekbeli óriási sikere miatt kezdték oktatni. Az 1905-ös sepsiszentgyörgyi Székely Kiállítás fotóiról jól rekonstruálható, hogy az iskola nem az írásos varrottas specifikus kalotaszegi öltéstechnikáját, hanem elsősorban a vagdalásos technikát ta-

nította.

Ugyanígy az árapataki varrottas tanítására is vannak utalásaink: 1895-ben ezt a hímzést indították a millenniumi kiállításra, és pár esztendőre rá a párizsi világiállításra is. A keresztsszemes öltések egyébként is a hímző szakosztály kötelező tananyagába tartoztak, és mivel a Háziipari Egyesület elnöke, Pótsa József kiemelten népszerűsítette az árapataki varrottasokat, könnyű elképzelni, hogy az ő kedvéért is igyekeztek ennek az ornamenseit beépíteni az iskola gyakorlati oktatásába.

A népi technikák iránti fogékonyság jól követhető onnan is, hogy a kézimunka tanítónők engedték, hogy egy-egy növendék a szülőföldje közelében élő valamely híresebb hímzésteknikából vizsgázhasson. Kasper Klára keresztényszigeti szász tanuló például 1913-ban a híres szász aranyhímzésekkel⁸⁸ osztályozta magát, és egy Giurgiu-ból származó, magyar származású lányt az ott alkalmazott rátéthímzésekkel vizsgáztattak. 1907-ben a hégeni születésű Frank Micinek az általa készített „szmirna munka”⁸⁹-ra adtak jegyet. Érdekességképpen megemlítenénk, hogy az iskola hivatalos közegekkel való kommunikációjában nem hangsúlyozták azt, hogy e népi technikák élte-tését is propagálják.⁹⁰ Elképzelhető, hogy nem bíztak abban, hogy az iparfelügyelők támogatnák ezt a kezdeményezést, de mivel az iskola a Háziipari Egyesület támogatásával működött, így foglalkozniuk kellett ezeknek a helyi stílusoknak a hagyományozásával is.

Összegzés

A sepsiszentgyörgyi Nőiipariskola szervezési, működési formája nem volt egyedülálló eset, szervesen beilleszkedett a 19–20. század fordulójának nemzetgazdasági koncepciójába. Gámán Zsigmond, a kor egyik fontos közgazdász szakembere egy 1889-ben megfogalmazott programcikkében kiemelte, hogy az iparfejlesztést ajánlott első körben Székelyföldön megvalósítani, mivel sűrűn lakott és szegény vidék, és alpból fogékonyabb az új kezdeményezések iránt. Másrészt a vidéken a képzetlen munkaerő nem teszi lehetővé a gyors gyárindítási stratégiát, mivel ehhez a szakértelmet is importálni kellene. Ő kiemelten azt

⁸⁶ LACKNER Mónika 2010, 228–229.

⁸⁷ Valószínűleg az ekkor megjelent, Pentsy József és Szentgyörgyi Lajos által összeállított Kalotaszegi varrottas-albumról lehet szó, mivel ezt éppen a tanítóképzők és nőipartanodák, lányiskolák számára reklámozták. PENTSY József – SZENTGYÖRGYI Lajos 1888. Ez a mintagyűjtemény a századvégen oly divatos mintalapokon népszerűsítette a kalotaszegi írásos és vagdalásos hímzéseket.

⁸⁸ A szász népviseletben mind az ingeket, mind a főkötőket gazdag aranyszálalás hímzéssel díszítették. A 19. század végén elsősorban a nagyszínű aranyhímzés vált nagyon ismertté.

⁸⁹ Pontosan nem tudjuk, mit fõdhetett ez a megnevezés. A bizánci birodalomhoz tartozó Izmir (Szmirna) neves szõnyegszõvõ település volt, itt készültek a gördesz csomózású ún. Szmirna-szõnyegek. Az 1920-as években a kelim hímzésekkel és tüfeszésekkel együtt említik ezt a technikát és elkülönítik a szövött és varrott szmirnát. Ugyanakkor az étetéssel való bársonymintázást is néha szmirna-bársonynak nevezik.

⁹⁰ A nyomtatott jelentésekben például sehol nem jelennek meg ezek a technikák, csupán a kézírásos naplókban követhető, hogy egyes diákokat ezekből osztályoztak.

ajánlotta, hogy a háziipart vagy a háziipar-szerű új foglalkozásokat kell e vidéken elterjeszteni, ezáltal a periféria leszakadását lassítani lehet.⁹¹ Bár az iskola korábban indult, mint Gámán javaslat-csomagja, tipikus esetnek tekinthető, így az iskola működésének részletes esetelemzése rávilágít az egész századfordulós tanműhely-koncepció, iparpolitika makroszintjére.

A Nőiipariskola a századforduló szociálpolitikai kontextusából nézve társadalmi változást indított el Háromszéken, ennek ellenére nem tudta teljesen teljesíteni a küldetését. Bár kiszélesítette a kézimunka oktatás társadalmi bázisát, és hozzájárult a professzionális kézimunkázó réteg kialakulásához a dél-erdélyi övezetben, mégsem sikerült olyan mesterségbeli tudást teremtenie, amely gyáripar-szerűen biztos megélhetést nyújtott volna a kiképezett közel ezer lánynak.

Az eredeti elképzelések szerint a háromszéki *nőiipar* elsősorban a fehérneműpiac kiszolgálójává kívánt válni. A díszes, fehérhímzéssel, lyukmintákkal, csipkével ellátott *ingek*⁹² és *bugyogók* elsősorban a polgárosodó városi réteg ruhatárában kaptak szerepet, ám a 20. század elején esküvői öltözet gyanánt a falusi lányok ruhái között is megjelentek. Bár az igény ezeknek a megrendelésére meglelt volna, nem voltak olyan marketingfelelősök, akik hidat tudtak volna kiépíteni a kereslet és a kínálat között, és közvetíteni tudtak volna a megrendelők és a kézimunkázó lányok között. Ezt a feladatkört nyilvánvalóan az iskola szűk tanári kara nem tudta felvállalni. Bár az elkészült termékek számára a Háziipari Egylet a textilgyár bemutató üzletében értékesítési felületet próbált teremteni, de sajnos eddigi információink szerint nem sikerült becsatolni a végzett tanulók termelési kapacitását a Hangya szövetkezetek által biztosított helyi vagy regionális értékesítési keretrendszerbe, avagy egy szélesebb kereskedelmi forgalomba.

Ennek ellenére, a Nőiipariskola fontos szerepet játszott a dél-erdélyi kézimunka-kultúra fejlődésében és átalakulásában. Például ennek az oktatási intézménynek köszönhetően, a környék csaknem minden

falujában megjelentek a korábban alig ismert hímzéstehnikák (madeira, richelieu, kelim), elterjedtek a különböző csipketípusok (rece, csetneki csipke, vert csipke, point-lace), meghonosodott a gépi kötés ismerete és óriási mértékben elterjedt a gépi hímzés alkalmazása. Természetesen, e változás másként is elérte volna ezt a vidéket a különböző kézimunka-újságok és -üzletek révén, ám koránt sem lett volna ennyire tömegbázisú jelenséggé, mint amellyé valóban vált. A hatalmas méretű kézimunka tanítás egyértelműen hozzájárult Háromszék igen gyors polgárosodáshoz: olyan ruházatkodási modelleket, szabásvonalakat, olyan hímzés- és csipkedivatot terjesztett el, amely elindította a vidék teljes akkulturációját.

Bár a háború és az impériumváltás következtében az elkezdett tömeges nőiipari képzésformát nem sikerült nagyüzemi keretűvé szélesíteni (mint a szövészeti tanműhely esetében), ennek ellenére számos nőnek teremtett a kézimunka ismerete megélhetési formát. Varrónők, fehérneműkészítők, hímzőnők indultak útnak ezen iskola közvetítésével. Az iskola növénydekei közül egyesek kézimunka üzletet indítottak (például Téglás kézimunkabolt Sepsiszentgyörgyön és ennek bemutató üzlete az előpataki Bazárban),⁹³ mások ipartanítónőként tovább terjesztették és tanították a Sepsiszentgyörgyön elsajátított technikákat.

Az iskola által indított utak szorosán összefonódtak a dél-erdélyi feminista mozgalommal: öntudatra ébresztették azt a női lakosságot, amely korábban teljesen elszigetelődött a női munkaerő foglalkoztatásának a koncepciójától.

A mikroelemzés segítségével e tanulmány azt szerte volna láttatni, hogyan csapódtak le és miként konkretizálódtak a makropolitikai elképzelések egy szűk övezetben, és e „kreált hagyományok” mennyire tudtak beépülni egy vidék tárgyalgó koncepciójába. Úgy gondolom, hogy az egyedi példa megvilágítása segít belülről láttatni a Székely akció, a háziipari mozgalom, a nőmozgalom történetét is, és talán hozzájárul az erdélyi iparfejlesztés, társadalmi mozgalmak tágabb tematikájának a megértéséhez.

Szőcsné Gazda Enikő – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055;
szocsnegazdaeniko.sznm@gmail.com

⁹¹ GÁMÁN Zsigmond – JEKELIUS Jenő 1889, 756–760.

⁹² Az *ing* a háromszéki köznyelvben a középhosszú vászon felső fehérnemű megnevezése.

⁹³ A Téglás kézimunkabolt – a leszármazottak emlékei szerint – nagy számú kézimunkázót foglalkoztatott.

Irodalom

- Cs. SCHWALM Edit
1997 A hímzés tanulása – mintakendő, feliratos textilek díszítőelemei Heves megyében. *Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve*, 33, Eger, 449–485.
- CSÁK E. Viktor
1931 *A háziipari termelés egyes külföldi államokban és Magyarországon*. Hellas, Budapest. Második bővített kiadás.
- CSINÁDI Lajos (szerk.)
1894 *A háromszékmezei háziipart és iparoktatást fejlesztő Székely Egyesület által államsegéllyel fentartott sepsi-szentgyörgyi Nőipartanműhely Értesítője az 1893–94-ik tanévről*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy.
1895 *A háromszékmezei Háziiparegyesület államilag segélyezett sepsiszentgyörgyi Nőipariskolájának felügyelőbizottsága-, tanító és tanuló személyzetének kimutatása az 1894–95. Tanévről*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy.
1897 *A háromszékmezei háziipart és iparoktatást fejlesztő Székely Egyesület által államsegéllyel fentartott sepsi-szentgyörgyi Nőipariskola Értesítője az 1896–97-ik tanévről*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy.
1904 *A háromszékmezei háziipart és iparoktatást fejlesztő Székely Egyesület által államsegéllyel fentartott sepsi-szentgyörgyi Nőipariskola Értesítője az 1903–904-ik tanévről*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy.
1905 *A háromszékmezei háziipart és iparoktatást fejlesztő Székely Egyesület által államsegéllyel fentartott sepsi-szentgyörgyi Nőipariskola Értesítője az 1904–905-ik tanévről*. Jókai Nyomda, Sepsiszentgyörgy.
- CSISZÉR Dóra
2001 Az iskolai női kézimunka-oktatás története Magyarországon. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve*, XXV, 153–158.
- DEMETETER Éva
2008 Adalékok az árapataki varrottas történetéhez 2. In: *Acta Siculica* 2007, 623–632.
- DEMETETER Lajos
2013 *Sepsiszentgyörgy személyiségei. Életrajzok, életutak. A–J*. Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy. Kézirat *Sepsiszentgyörgy személyiségei. Életrajzok, életutak. K–Zs*. (Megjelenés előtt).
- ERDEI T. Lilla
2005 *Az iglói Szontagh nővérek és a Csetneki Magyar Csipke*. Csetneki Magyar Csipke Alapítvány, Debrecen.
- ERZSÉBET Évkönyv
1887 *A Háromszékmezei „Erzsébet” Árvaleány-nevelő Intézet első évkönyve 1872-től 1887-ig*. Kiadja az Intézet Kezelő Bizottsága. Budapest, Pallas Részvénytársaság Nyomdája.
- FRISNYÁK Zsuzsa
1992 *Baross Gábor 1848–1892*. Országos Közlekedési Múzeum, Budapest.
- GÁMÁN Zsigmond – JEKELIUS Jenő
1889 Két értekezés az erdélyi iparviszonyokról. *Nemzetgazdasági Szemle*, 1889, 747–776.
- GYULAI Béla
1893 A női kézimunka oktatás és a tanműhelyek. *Magyar Pedagógia* II. évf. 1893, 534–538.
- KIMUTATÁS
1895 A Háromszékmezei Háziiparegyesület államilag segélyezett sepsiszentgyörgyi Nőipar Iskolájának felügyelőbizottsága-, tanító és tanuló személyzetének Kimutatása az 1894–95. Tanévről. Jókai Nyomda-Részvénytársulat Könyvnyomdája (kisnyomtatvány).
- LACKNER Mónika
2010 Fehérhímzések a 19. században: hasznosság és női munka. In: Flórián Mária (szerk.): *Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19–20. század fordulóján*. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 225–256.
- PÁL Judit
2015 Háromszéki képviselők a dualizmus korában. In: Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Elitek Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői*. Háromszék Vármegye Kiadó – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 58–81.
- PENTSY József – SZENTGYÖRGYI Lajos
1888 *Kalotaszegi varrottas-album. Régi magyar hímzsminták gyűjteménye*. Füz I. kiadása, Budapest.
- SEBESTYÉN Kálmán
1998 Gyarmathy Zsigmond és a kalotaszegi fafaragó háziipar. *Néprajzi Értesítő*, 80. Évf. 97–115.
- SIME, A. M.
1904 *Hints for Beginner in Torchon Lace-Work. Specially written for young women and girl's schools in India*. Gulab Singh & Sons, Lahore.
- SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
2013 *Erdélyi csipkék. Kiállítási katalógus*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
- TAKÁCS Imre Dr.
1987 Darányi Ignác. In: Fűr Lajos dr. – Pintér János dr. (szerk.): *Magyar agrártörténeti életrajzok A–H*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 381–385.
- TÓTH Levente
2015 Háromszék református egyházi elitje a 19. Században (1800–1914). In: Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Elitek Háromszéken a 19–20. Században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői*. Háromszék Vármegye Kiadó – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 32–57.
- TÓTH Szabolcs Barnabás
2010 A sepsiszentgyörgyi Olvasóegylet / Kaszinó története (1835–1946). *Acta Siculica* 2010, 459–480.

- 2015 A helyi elit szerepe a háromszéki közművelődési intézmények életében a dualizmus korában. In: Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Élitek Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői*. Háromszék Vármegye Kiadó – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 82–124.

VÖRÖS Katalin

- 2014 A duális szakképzés múltja Magyarországon. Jegyzet az átalakuló szakképzéshez.

WELDON

- É. n. *Weldon's Practical Torchon Lace*. Weldon & Company, London.

Efectul asupra culturii artizanale a unei școli de profesie pentru femei.

Studiu de caz

(Rezumat)

Dezvoltarea economică teritorială nu poate fi forțată, succesul lui constă în cooperarea și comunicarea bună a formatorilor de politică economică locală și la cea națională. La sfârșitul secolului XIX, în comitatul Trei Scaune s-a dezvoltat un dialog favorabil, care a contribuit la progresul economiei regionale, prin dezvoltarea industriei locale. Strategia a folosit modele proto-industriale germane și elvețiene, care au urmărit dezvoltarea industriei prin sprijinirea educației și a industriei casnice. Au fost instruite meșteșuguri care puteau fi practicate în casele localnicilor, până când condițiile erau favorabile pentru înființarea manufacturilor sau a fabricilor.

Lucrarea de față ne oferă amănunte asupra procesului de concretizare a strategiilor de macroeconomie într-o micro-regiune. Totodată ne ajută să înțelegem și procesul de încorporare a acestor „tradiții artificiale” în cultura de creație a unei regiuni. Studiul de caz contribuie cu date noi la istoria „Acțiunii Seciuești”, la mișcării industriei casnice și la mișcarea femeilor. Totodată ne ajută și la înțelegerea mai bună a procesului de dezvoltare industrială a Transilvaniei, și a istoriei mișcărilor sociale din această perioadă.

The Influence of a Trade School upon the Needlework-Culture.

Case Study

(Abstract)

An economic development strategy can only be successful when there is a well-established connection and good communication between the macro and micro regional policies. At the end of the 19th century in Háromszék county, as a result of the aforementioned favorable conditions, the local industry has started to develop. At the heart of this strategy stood Swiss and German proto-industrial models which were based on the development of education and cottage industry labor. The main goal was to introduce such trades which could be temporary practiced at home, so that by the time its market established, larger manufactures or factories would have been built.

Our study focuses on one hand on the effects of the implementation of the macro-economic policies on a small region; on the other hand it examines how these artificially created “traditions” have influenced the creative process of a local community. The subject of our case study can shed light upon the Szekler Action and the cottage industry movement, as well as upon the movement for women’s rights, but it can contribute to a better understanding of the economic development and social movements in the 19th century Transylvania.

Melléklet

(106) 1883 január 27-i választmányi ülés Potsa József úr elnökle alatt.

(116 verso) Berendezési leltár

1. 1 db Belga féle kötőgép 220 f
2. 1 asztal a kötőgéphez 5
3. 1 Singer féle varrógép 65
4. 2. Weller Wilson gép 100
5. 2 kötőgép 300
- Összesen 690
- A ráamunkákhoz szükséges eszközök:
6. 4 kis ráma, a ráma munkákhoz a 15 kr 60 kr
7. 2 ráma a ráma munkákhoz a 40 kr 80 kr
8. 2 ráma a ráma munkákhoz a 30 kr 60 kr
9. 1 ráma a ráma munkákhoz 35 kr
10. 4 ráma a ráma munkákhoz a 1/1f, 1/1.40, 2/50 xr 3,40
11. 2 ráma a ráma munkákhoz a 1/70 xr, 1/30 xr 1
12. 5 álvány 1/40, 1/80, 1/70, 1/20 2,10
13. 1 kalapács 40 kr
14. 1 kis fogó 30 kr
15. 1 harapófogó 60 kr
16. 5000 drótszeg a 40 kr 2
17. 1 ár 0,02
18. 1 doboz a szegek tartására 28 kr
19. 5 pak drotszeg 1,75
20. 2 álvány 2
21. 1 ráma a ráma munkához 1

(117) Butorzat

22. 1 kis asztal 4
23. 3 szekrény anyag és kézmunkáknak 80
24. 1 fogas 40 kr
25. 1 támlásszék 1
26. 42 támla nélküli szék a 40 16,80
27. 2 nagy asztal 18 záros fiókkal 68
28. 1 pad a mosdótál alá 60 kr
29. 1 vizes kancsó 1,20
30. 5 függő lámpa 2/1.60, 3/96xr 5.90
31. 1 mosdótál 1,70
32. 3 üvegpohár 18 kr
33. 5 drót a függő lámpákhoz 85 kr
34. 1 kis szék a kötőgéphez 30 kr
35. 2 kőszéntartó láda 80 kr
36. 2 vaslapát 1
- Összesen 132,70

Könyvek

37. 1 könyv az anyag és kézmunk. beir. 1,40
38. ½ évről a Berlíni Bazár 7,20
39. ¾ évről a Magyar bazár 7,50
40. A szabászathoz szükséges könyvek 14,65
41. 1882 évről a Magyar Bazár 10
- Összesen 40,75

Külömbfélék

42. 1 nagy olló 80 kr
43. 2 kis hímző olló 70 kr
44. 7 szőnyeg a gépek és az íróasztal elé 3,90
45. 25 törölközőkendő 7,71
46. 5 terítő a rámaákhoz 6,20
47. 1 tintatartó 1
48. 1 vonalzó 60 kr
49. 20 db reczező tü 40 kr
50. 10 db reczező pálca 25 kr
51. 7 db horgoló tü 35 kr
52. 2 centiméter 50 kr
53. 8 nehezék 1,68

(117 verso) 54. 1 db himzórámá 60 kr

55. 1 négyszegű ráma 1,10

56. 2 szabó olló 2

57. 3 Csont horgoló tű 24 kr

58. 7 portörölő 1,19

59. 69 db Himzés minta 18,78

60. 1 láda a himzésmintákhoz 3

Összesen 51,05

Összesítés:

Gépek: 690

A ráamunkához eszközök: 17,20

Butorok: 132,73

Könyvek: 40,75

Különfélék 51,05

Összegek összege: 931,73

(118) A kézmunkák leltára 1882 Deczember 31-én

Sz.	Ltsz.	Db	Tárgyak megnevezése	Ft	kr
1.	223.	1	Hálókabát	1	20
2.	224.	1	„	1	50
3.	225	1	„	1	50
4.	226	2	Bugyogó a 1,44	2	88
5.	227	1	„	1	5
6.	228	4	Oxford férfiing a 1,17	4	68
7.	229	6	„ kötény a 30x	1	80
8.	230	1	Rózsaszín karton kötény	-	65
9.	231	2	Karton ruha a 3,30	6	40
10.	232	1	Oxford férfi ing	1	80
11.	233	2	Párnacsup		70
12.	234	2	„		60
13.	235	3	„		90
14.	236	1	„		38
15.	237	2	Gyermekrékli és fejkötő a 60 xr	1	20
16.	238	1	Gyümölcs tartó		50
17.	239	1	Mohér kendő	1	30
18.	240	1	Alruha		18
19.	241	1	„		22
20.	242	1	Fekete kendő hárászból	4	80
21.	243	1	Ingspigel	1	40
22.	244	1	fásli		20
23.	245	1	Muf	2	70
24.	246	10	Mintakendő a 55x	5	50
25.	247	1	Mintakönyv	3	70
26.	248	8	Nyolcz törölköző kendő a 65 x	5	20
27.	249	1	Reczeterítő		30
28.	250	1	Párna betét		25
29.	251	13	Spánga vászon mintakendő a 30x	3	90
30.	252	5	Fehér vászon „ a 35 x	1	75
31.	253	1	Gyermek fejkötő		20
32.	59	6	Női harisnya	3	24
33.	60	5	Női harisnya szár	2	15
34.	61	12	Kis harisnya	2	40
35.	62	5	Harisnya szár		90
36.	63	1	Szines harisnya szár		35
37.	64	6	piros harisnya szár	1	80
38.	65	1	Gyermek harisnya hárászból		40
39.	66	1	Női harisnya		50
40.	67.	1	„		53
41.	68.	2	Gyermekrékli	1	
42.	69.	6p	Női harisnya szár	2	10
43.	70	1p	„		40
44.	71	1	„		75

Összesen: 75 86

Hetvenöt forint 86 kr

Sepsiszentgyörgy, 1882 Deczember 31-én

Lőrincz Eliz s. k. Okl. Ipartanítónő

Ezen leltár felülvizsgálatván helyesnek találtatott. A kiküldött számvizsgáló bizottság

Kelt Sepsi Szentgyörgyön, 1883 január hó 20-án

Benedek János s. k.

Révay Lajos s. k.

Kupferstich József s. k.

Binder Lajos s. k. Ipari felügyelő

(119) Anyag leltár

1882 december 31-én

Sz.	Az anyag megnevezése	Ft	Kr
1.	27 mtr sifon a 40 kr	10	80
2.	4 ½ mtr sifon a 23 kr	1	14
3.	12 ½ sing vászon a 16 kr	2	
4.	3 mtr oxford a 27 kr		84
5.	41 sing karton a 22 kr	9	02
6.	2 dzt és 7 drb fekete czérna a 1.20	3	10
7.	4 drb fehér czérna a 10 kr		40
8.	2 drb fehér czérna a 12 kr		24
9.	2 ½ duczet gomb a 20 kr		50
10.	½ duczet gyöngyházgomb a 8 kr		4
11.	3 ½ duczet czérna gomb a 8 kr		28
12.	kapocs		75
13.	2 duczet gomb a 3 kr		6
14.	9 drb gomb a 1 kr		9
15.	7 ½ vég pertli a 6 kr		45
16.	3 ½ gomolya a 28 kr		98
17.	1 ½ dczt Wellen Wilson géptű a 45 kr		68
18.	4 drb Singer géptű a 8 kr		32
19.	1 láb piros gyapot		10
20.	21 dkg piros vigognia a 30 kr		63
21.	4 láb fehér kötött gyapot a 15 kr		60
22.	4 sing batiszkler a 40 kr	1	60
23.	26 mtr len kanavász a 1.15	2	96
24.	6 sing csipke a 20 kr	1	20
25.	2 sing spigel a 50 kr	1	
26.	6 drb ingspigel a 55 kr	3	30
27.	2 mtr reczeszövet a 78 kr	1	56
28.	1 mtr lenvászon a 60 kr		60
29.	1 mtr sifon strafnak a 40 kr		40
30.	¾ sing sifon strafnak a 36 kr		27
31.	6 mtr kanava(!) a 58 kr	3	48
32.	1 mtr sirting a 25		25
33.	1 dczt fehér horgoló czerna 2.78 kr	2	78
34.	7 dczt fehér horgoló czerna a 22 kr	1	34
35.	6 dczt szürke horgoló czerna a 10 kr		60
36.	2 ½ doboz 25 sz nyitott gyapot a 66 kr	1	65
37.	2 doboz 40 sz nyitott gyapot a 80 kr	1	60
38.	3 doboz horgoló czérna a 1.16 kr	3	48
39.	43 láb himző gyapot a 2 kr		86
40.	48 láb kék himző gyapot a 2 ½ kr	1	20
41.	19 láb rozsaszin himző gyapot a 3 kr		57
42.	9 gomolya himző gyapot a 2 kr		18
43.	7 láb len czérna a 82 kr	5	74
44.	1 gomolya czérna		30
45.	1 vég mignatiz		12
46.	2 kötés genilia a 11 kr		22
47.	1 pak gombostű		85
48.	14 dkg fekete napolitáner selyem a 24 kr	3	36
49.	Szines sodrott selyem		10
50.	5 dkg 100-as sz fekete selyem a 24 kr	1	
51.	7 dkg 80-as sz fekete selyem a 18 kr	1	26
52.	1 fél doboz bőrvirág		90
53.	1 doboz posztóvirág	2	80
54.	Kezdet munkába van	3	90

55.	70 dkg nyitott selyem a 36 kr	25	20
56.	12 levél himzőtű a 10 kr	1	20
57.	2 2/10 mtr sifon a 40 kr		90
58.	3 1/2 láb fényfonal a 24 kr		84
59.	Kender czérna		5
60.	10 drb csontgomb a 1 kr		10
61.	1 klg 72 dkg mohir a 6 1/2 kr	11	51
62.	1 font sotis gyapot a 2.20 kr	2	20
63.	7 font és 3 láb 28 sz. kötő gyapot a 1.20 kr	8	85
64.	1 font 36. Sz. kötő gyapot a 1.55 kr	1	55
65.	2 font 30. Sz. kötő gyapot a 1.42 kr	2	84
66.	5 font 18-as sz. kötő gyapot a 1.12 kr	5	60
67.	5 font 20-as sz. kötő gyapot a 1.14	5	70
(120)	68. 3 klg 70 dkg barna vigognia a 3 ft	11	10
69.	1 klg 33 dkg berlini hárász a 5 f 65 kr	7	52
70.	56 dkg vékony hárász a 5.68 kr	3	18
71.	59 dkg piros hárász a 6.90 kr	4	08
72.	47 dkg rózsaszín hárász a 6.10 kr	2	87
73.	54 dkg vastag szürke hárász a 5.60 kr	3	02
74.	12 dkg sárga vékony hárász a 6.30 kr		76
75.	12 dkg kék vékony hárász a 6.40 kr		77
76.	36 dkg fehér vékony hárász a 6.20 kr	2	17
77.	25 dkg gyöngyfonal a 6.10 kr	1	52
78.	1 klg 47 dkg oriási hárász a 7.10	10	83
79.	10 dkg vékony hárász a 6.30		63
80.	2 klg 48 dkg fehér vékony hárász a 6.50	16	12
81.	61 dkg vastag fekete hárász a 6.20	3	78
82.	2 klg 73 dkg vastag fehér hárász a 5.94 kr	16	22
83.	3 klg 45 dkg vékony rózsaszín hárász a 7.50 kr	25	87
84.	1 klg 84 dkg fehér vastag hárász a 5.67 kr	10	43
85.	3 klg 24 dkg többszínű vékony hárász a 7.50 kr	24	29
86.	3 klg 25 dkg fehérítetlen gyapotfonal a 1.28 kr	4	16
87.	17 klg piros fejtő a 2 1/2 kr		42
88.	51 dkg kék fejtő a 1 1/2 kr		76
89.	16 dkg fehér gyapotfonal a 1 4/10 kr		22
90.	39 dkg szürke vékony hárász a 6.20 kr	2	42
91.	2 drb törölköző kendő a 45 kr		90
92.	3 db kötény a 80 kr	2	40
93.	10 ív regál papír minta könyvnek	1	
94.	15 drb minta kendő félben a 40 kr	6	
95.	36 dkg szürke vastag hárász a 5.6 kr	2	02
	Összesen	316	65

Háromszáztizenhat forint 65 kr
Sepsiszentgyörgy 1882 december 31-én

Lőrincz Eliz s. k. Okl ipartanító

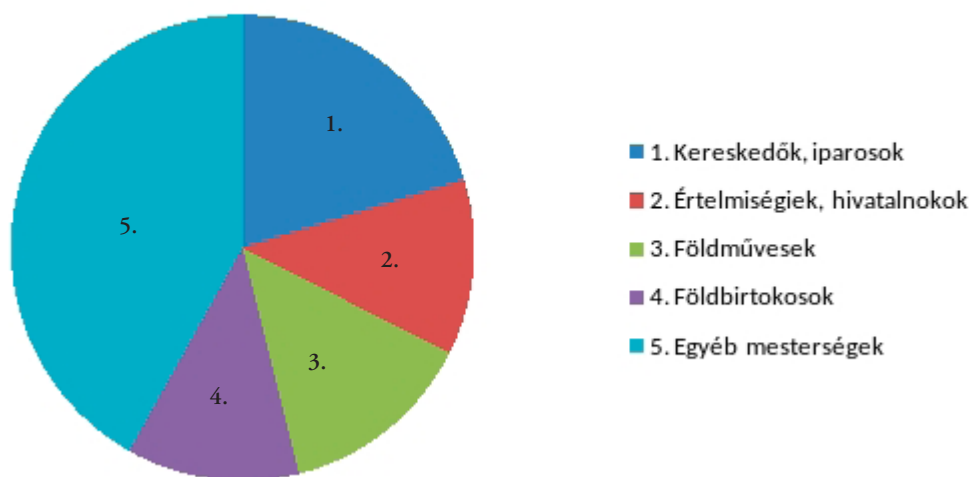
Ezen leltár felülvizsgálatván, helyesnek találtatott
A kiküldött számvizsgáló bizottság
Kelt S. Szt. Györgyön 1883 január 20-án.
Kupferstich József s. k.
Benedek János s. k.
Révay Lajos s. k.
Binder Lajos s. k. Iparfelügyelő.

A Nőiipariskolában mindhárom évfolyamát elvégzett tanulóinak jegyzéke

Kósa Ilona – Sepsiszentgyörgy, apja földműves
Tompa Anna – Kézdimartonfalva, apja adatai ismeretlenek
Salamon Ágnes – Komolló, apja magánzó
Ferencz Emma – Brassó, apja magánzó
Hutter Lenke – Morvaországi Unterstrich-i származású, Sepsiszentgyörgy, apja gyümölcsáros
Simon Teréz – Csíkszentkirály, apja kereskedő
Zsigmond Mariska – Kovászna, apja földbirtokos
Csákány Izabella – Sepsiszentgyörgy, apja hivatalnok
Daragits Anna – Angyalos, apja földműves
Demeter Anna – Sepsiszentgyörgy

Orend Jozefin – Sepsiszentgyörgy, apja kéményseprő
 Pászka Ida – Oroszfalu, anyja cseléd
 Szabó Mari – Sepsiszentgyörgy, apja szabó
 Szilágyi Mari – Sepsiszentgyörgy, apja kerekes
 Császár Mari – Sepsiszentgyörgy, apja asztalos
 Damó Ilona – Lisznyó, apja földműves
 Király Erzsi – Sepsiszentgyörgy, apja tanító
 Magyar Mari – Uzon, apja napszámos
 Miniska Anca – Sósmező, apja kereskedő
 Sántha Ilona – Sepsiszentgyörgy, apja földművelő
 Ütő Anna – Sepsiszentgyörgy, apja csizmadia
 Geczó Ilona – Sepsiszentgyörgy, apja adatai ismeretlenek
 Jakobi Zseni – Sepsiszentgyörgy, apja kárpitos
 Nagy Zsófia – Sepsiszentgyörgy, apja adatai ismeretlenek
 Petke Vilma – Illyefalva, apja földbirtokos
 Dancs Berta – Gyergyóbékás, apja pénzügyőr
 János Anna – Sepsiszentgyörgy, apja erdőkerülő
 Gidófalvy Anna – Albis, apja földbirtokos
 Gáll Erzsi – Zalán, apja igazgató tanító
 Tökés Irén – Marosfelfalu, apja énekvezér
 Bardocz Kata – Nagybacon, apja földbirtokos
 Kovács Juliska – Csíkverebes, apja földműves
 Nagy Anna – Budapest, apja mozdonyvezető
 Diószegi Anna – Sepsiszentgyörgy, apja földműves
 Józsa Margit – Zalán, apja szücs
 Mihály Irén – Sepsiszentgyörgy, apja könyvkötő
 Vojkuj Jolán – Szentivánlaborfalva, apja földbirtokos
 Bedeházy Mária – Noszoly, apja adatai ismeretlenek
 Ütő Mariska – Sepsiszentgyörgy, apja csizmadia
 Gyarmati Margit – Tusnád, apja kereskedő
 Szilvásy Ilona – Zabola, apja földbirtokos
 Köpe Ilona – Barót, apja magánvállalkozó
 Bucs Gizella – Bita, apja földműves
 Imre Zsuzsa – Aldoboly, apja földbirtokos
 Sántha Teréz – Sepsiszentgyörgy, apja kisbirtokos

Az 1893 és 1915 között a Nőipariskolába járók szüleinek mesterségbeli megoszlása

A sepsiszentgyörgyi Nőiipariskolában készített mintakendő.
Székely Nemzeti Múzeum tulajdona

A sepsiszentgyörgyi Nőiipariskolában készített mintakendő,
bölöni gyűjtés. Sepsiszentgyörgyi Vajda család gyűjteménye

Kalotaszegi vagdalásos minták az előbbi mintakendőről

A sepsiszentgyörgyi Nőiipariskolában készített mintakendő részlete, bölöni gyűjtés.
Sepsiszentgyörgyi Vajda család gyűjteménye

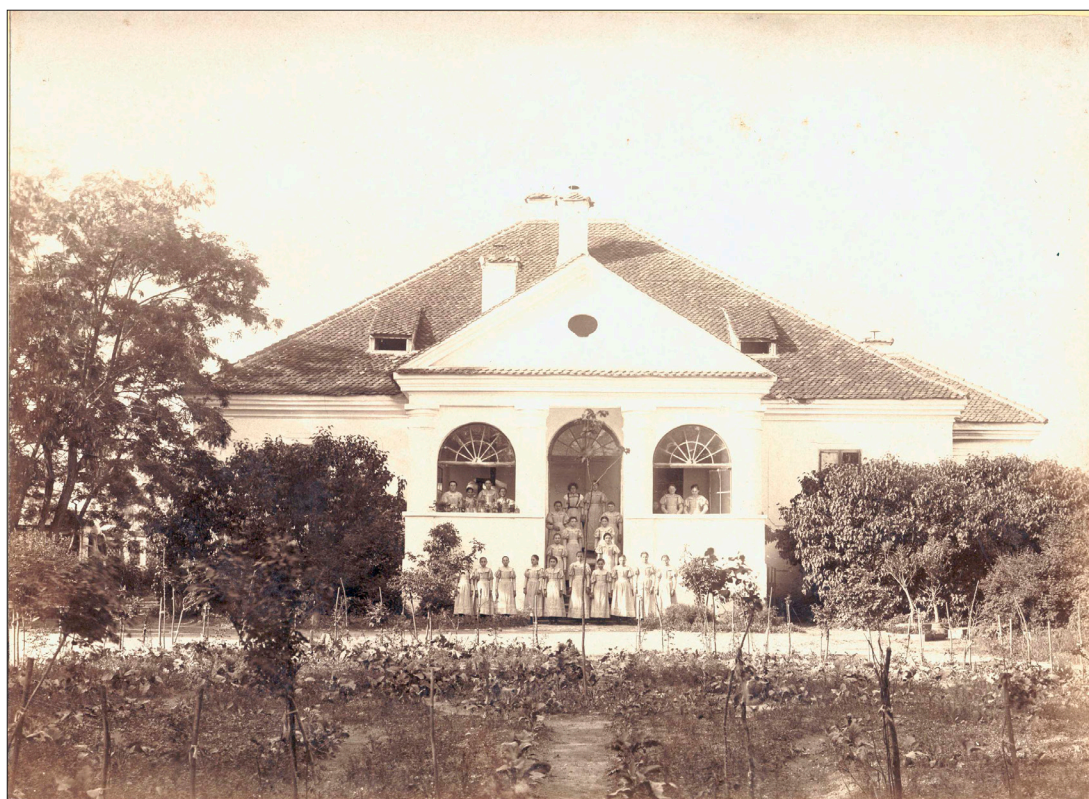
A sepsiszentgyörgyi Nőiipariskolában készített mintakendő részlete, bölöni gyűjtés.
Sepsiszentgyörgyi Vajda család gyűjteménye

Féherhímzéses párnahuzat részlete. A Nőiipariskola oktatásának hatására terjedt el Háromszéken a féherhímzés.
Kézdialmás, 2017

Kézimunkaoktatás, 20. század eleje. Fóris család fototékája

A Daczó-kúria, a sepsiszentgyörgyi Női pariskola székhelye, 1899. Gere István felvétele.
Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 582-es katalógusszám

A sepsiszentgyörgyi Nőiipariskola az 1905-ös sepsiszentgyörgyi Székely Kiállításon.
Székely Nemzeti Múzeum fototékája, F. 135-ös katalógusszám